

למה יוסף לא יצר קשר הביתה
ר' מ. נבון

רמב"ן בראשית פרק מב פסוק ט

ויזכר יוסף את החלומות אשר חלם להם - ... יש לתמונה אחר שעמד יוסף במצרים ימים רבים והיה פקיד ונגיד בבית שר גדול במצרים, איך לא שלח כתב אחד לאביו להודיעו ולנחמו, כי מצרים קרוב לחברון כששה ימים, ואילו היה מהלך שנה היה ראוי להודיעו לכבוד אביו, ...:

... אני אומר שכל העניינים האלה היו ביוסף מחכמתו בפתרון החלומות, ...

... , כי יודע בפתרונם כי כל אחיו ישתחוּ לו בתחילה מן החלום הראשון, והנה אנחנו מאלמים אלומים, כי "אנחנו" ירמוז לכל אחיו אחד עשר, ופעם שנית ישתחוּ לו השמש והירח ואחד עשר כוכבים מן החלום השני, וכיון שלא ראה בנימין עמהם חשב זאת התבולה שיעליל עליהם כדי שיביאו גם בנימין אחיו אליו לקיים החלום הראשון תחילה: ... ואחרי שנתקיים החלום הראשון הגיד להם לקיים החלום השני. ולולי כן היה יוסף חוטא חטא גדול לצער את אביו ולהעמידו ימים רבים בשכול ואבל על שמעון ועליו, ואף אם היה רצונו לצער את אחיו קצת איך לא יחמול על שיבת אביו, אבל את הכל עשה יפה בעתו לקיים החלומות כי ידע שיתקיימו באמת: ...

בעל עקדת יצחק

ותמהני ממה שכתב הרמב"ן, והעושה החלומות יביא פתרונם [ז"א: הקב"ה]; גם שתראה סכלות עצומה שישתדל אדם לקיים חלומותיו, שהרי הם דברים שיעשו שלא מדעת הבעלים.

Nechama Leibovitz, Gen. p. 460.

Could not Joseph have accomplished the realization of his dreams without making his brothers and his father suffer?

אברנאל בראשית פרק מא השאלה הד'

למה התנכר יוסף לאחיו ודבר אתם קשות והלא היה זה לו עון פלילי בהיותו נוקם ונוטר כנחש? והם, אם חשבו עליו רעה אלקים חשבה לטובה. ומה לו להנקם אחרי עשרים שנה. והמפרשים חשבו שהיה עושה זה כדי שיתקיימו חלומותיו... ואינו נכון כי לא היתה הכונה בחלום שישתחוּ לו בכריעה והשתחויה גמורה אבל שיגבר עליהם מאד והראיה שהנה לא השתחוה לו אביו. ועוד כי בהיות יוסף הוא השליט על הארץ היו משתחוים לו אף שיכירוהו ואיך, אם כן, העטופים ברעב וחוף מארצם בדרך רחוקה ובניהם ונשיהם וטפם מוחלים להם כל שכן אביו הזקן שבע רוגז ומלא דאגות, איך לא חמל עליו והרבה צער על צערו במאסר שמעון:

אברנאל בראשית פרק מב

וההתנכרות ודבור הקשות שעשה יוסף לאחיו נראה לי בעינינו שתי כוונות... ולכן הספיק השם בידו שהענישם בדומה לדברים ההם בעצמם כי הוא העליל עליהם שהיו מרגלים תחת מה שאמרו כנגדו שהיה רכיל ומוציא דבה וג"כ באסרו את שמעון לעיניהם תחת מה שהשליכוהו אל הבור ואם בלקחו מהם לעבד האח שעיני כלם תלויים היו בבנימן וזו היא הכוונה הא'. והכוונה השנית היא... להביא אביו ואחיו וכל ביתם למצרים ולכלכלם שמה אבל נסתפק לו בזה אולי יקנאו בו אחיו פעם שנית ויחשבו להרגו כאשר עשו בראשונה או יתעוללו זה לזה כאשר שונאים אלו לאלו וכדי בזיון וקצף אליו לראות אותם בקלקולם לנגד עיניו ואולי שלא ינהגו בו הכבוד כראוי למעלתו. ומפני הספקות אשר ראה בדרך הזה ראה להביאם בנסיון לדעת אם בכ"ב שנה שלא ראה אותם שנו את תכונותיהם ואם נתחרטו ממה שעשו כנגדו ובאיזו תכונה קיימת היו ולכן הבחינם באמור אליהם מרגלים אתם עד אשר ראה שעשו תשובה שלימה כמו שאמרו אבל אשמים אנחנו וגומר.

אברנאל בראשית פרק מג

הנה עם כל הניסיון שעשה יוסף לאחיו בעלילת המרגלים עוד נשאר ספק בלבו: האם היה להם אהבה עם בנימין, או אם היו עדיין שונאים את בני רחל אמו, ולכן רצה להביא את בנימין בפרט בניסיון הגביע, לראות אם ישתדלו להצילו... והיה בעיני יוסף בעלי תשובה גמורים, ויתוודע אליהם, וייטיב עמהם כמו שעשה.

הרב יואל בן-נון, מגדים א (<http://www.ybn.co.il/mamrim/m17.htm>)
... חלומות כאלה הם בדיוק ההופעות שעליהן יש לומר: "הנותן חלומות - יגיש פתרונם", ואין לאדם לעשות דבר של השתדלות בעניין. כוחנו בהבדלת חלום נבואי מחלום רגיל, ...

יוסף לא ידע בשחיטת השעיר וברמאות האחים עם אביהם כי נטרף יוסף, מחשבה מעין זו אף לא עלתה בקצה דעתו! לכן, יוסף הוא התוהה במשך 13 שנה של עבדות במצרים, ועד לעלייתו לגדולה, היכן אביו! - לקול המכה כפטיש "איפה אבא?" מצטרף קול אכזר שני "מדוע שלחני אבא אל האחים? ... הקולות מתערבים, מתמזגים ונפרדים, מעוררים גלי פחד וייאוש, זעם ושנאה חליפות. ... הייאוש הנורא מפנה מקום להשלמה שקטה עם מר גורלו. אין מנוס עוד מהמסקנה החדה כתער: האחים שכנעו את אבא! לפני? אחרי? אין יודע! או יוסף - או כולנו! מישהו ימות! מוטב פירוד - כמו שהציע אברהם ללוט - כמו ששילח אברהם את ישמעאל - כמו שפרש לו עשו. אין ספק - אבא השלים עם שילוחו של יוסף, ...

בראשית מא:נא

ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה כי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי:

בראשית מב:ט

ויזכר יוסף את החלומות אשר חלם להם

בראשית פרק מד -

(כד) ויהי כי עלינו אל עבדך אבי ונגד לו את דברי אדני: (כה) ויאמר אבינו שבו שברו לנו מעט אכל: (כו) ויאמר לא נוכל לרדת אם יש אחינו הקטן אתנו ונרדנו כי לא נוכל לראות פני האיש ואחיינו הקטן איננו אתנו: (כז) ויאמר עבדך אבי אלינו אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי: (כח) ויצא האחד מאתו ואמר אך טרף טרף ולא ראיתיו עד הנה: (כט) ולקחתם גם את זה מעם פני וקרהו אסון והורדתם את שיבתי ברהק שאלה: (ל) ועתה פבאי אל עבדך אבי והנער איננו אתנו ונפשו קשורה בנפשו: (לא) והיה כראותו כי אין הנער נמת והורידו עבדיך את שיבת עבדך אבינו בגיון שאלה: (לב) כי עבדך ערב את הנער מעם אבי לאמר אם לא אביאנו אליך וחסאתי לאבי כל הימים: (לג) ועתה ישב נא עבדך תחת הנער עבד לאדני והנער יעל עם אחיו: (לד) כי אין אעלה אל אבי והנער איננו אתי פן אראה ברהק אשר ימצא את אבי:

בראשית פרק מה-

(א) ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו ויקרא הוציאו כל איש מעלי ולא עמד איש אתו בהתנדע יוסף אל אחיו: (ב) ויתן את קלו בבכי וישמעו מצרים וישמע בית פרעה: (ג) ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף העוד אבי חי ולא יכלו אחיו לענות אתו כי נבהלו מפניו:

ר' מרדכי, מגדים ב (<http://www.herzog.ac.il/vtc/0024296.html>)

פתרונו המקורי של מויר, הרב יואל בן-נון, ... מעורר אף ביקורת ותהיות.

משתי הסיבות לא ברור לי, מדוע יעלה על דעת יוסף לחשוך כך באביו. האחת: הרי ידע שאביו אהבו מכל בניו ועשה לו כתונת פסים. הן ידע, שאביו אהבו את אמו מכל נשיו, ... ומעל לכל, וכי איש כיעקב ינהג כמי שאין פיו ולבו שווים, וישלחנו, כביכול, לראות את שלומם של אחיו, וכל זה כדי שימכרוהו האחים לעבד? וכי יש לך בן, שחושד את אביו במעשה כזה? וקל וחומר ליוסף את אביו? וכל זה, בלא שתכתוב זאת התורה במפורש? אתמהא.

וסיבה שנייה לתמיהה על פירוש זה: ... מדוע לא העלה על דעתו, שהוא מוחזק אצל אביו כמת? וכי אין אדם יכול להיעלם אף היום בלא להשאיר עקבות ולהיות מוחזק כמת?

... כפי שכבר הבהרנו בפתיחה נאמץ בחלק זה של מאמרנו את דרכם של הרי אברבנאל ושל בעל העקידה, המפרשים את התנכרותו של יוסף לאחיו ולאביו כחלק מתכנית שלמה להביאם לידי ניסיון הגביע, ולתת להם הזדמנות לשוב בתשובה שלמה על שמכרוהו לעבד.

... מאז נמכר החל לבנות במקביל לבניין חייו האישיים, גם את תהליך איחודה של המשפחה, איחוד שלא ייכפה על אחיו מאונס, אלא מתוך רצון ואהבה. איחוד על ידי שליח לא יוכל להביא אלא לכך, שיעקב אביו יפדהו ממצרים, ושוב יכניס אותו למשפחה כבן חורין, שאמנם אהוב הוא על אביו, אך שנוא על אחיו בני לאה. יוסף חפץ באיחוד מכות חרסת אחיו על חטאם, מכות תשובתם השלמה. אנו מבינים, שיוסף אף האמין בכוחו לבנות תהליך כזה, או לפחות לבחון את קיומו.

ר' ליבטאג

הסבר [של ר' בן נון טוב] אולם הוא איננו מסביר את התנהגותו של יוסף כאשר בנימין כבר מגיע למצרים: אם כל מטרתו של יוסף הייתה לברר מה קרה בתהליך הבחירה מדוע לא לקח את בנימין הצדה ושאלו על שהתרחש במשפחה? ומדוע הטמין את הגביע באמתחתו? ... [ו]אם מטרתו היא להביא את האחים לתשובה, כפי שמסביר אברבנאל, כי אז נראית תכניתו 'השנייה' בלתי-נחוצה, שהרי הוא עצמו היה עד לחרטתם כבר בפגישתם הראשונה: "אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על כן באה אלינו הצרה הזאת" (מב: כא). ולסיים יש להקשות על שיטת אברבנאל, מניין ליוסף הסמכות לוודא שאחיו חזרו בתשובה: האם יוסף יכול לשמש בתפקיד ה'? ...

... יוסף אינו צריך לשמש בתפקיד הא-ל ולגרום לאחיו לעשות תשובה - תפקיד זה אינו בתחום אחריותו. אולם יוסף צריך להיות מנהיג. לו היה יוסף חושף את זהותו בפני אחיו כבר בתחילה הם היו "נמסים במקום". כיצד יוכלו לעמוד בפניו? ... יתרה מזאת: לו הודיע יוסף לאביו על קיומו (קודם שהודיע לאחיו) קרוב לוודאי שיעקב היה מקלל את האחים מרוב כעסו, ... מטרתו העיקרית של יוסף הייתה ליצור מצב שבו האחים יוכלו להוכיח את עצמם באמצעות עמידה בניסיון קשה: למסור את נפשם להצלת בנימין ... הטמנת הגביע באמתחת בנימין אינה רק מבחן לתשובתם של האחים - היא גם הזדמנות עבורם להוכיח שאכן עשו תשובה ושאכן אנשי מעלה הם! רק לאחר שיוכיחו כי הם אכן מוכנים למסור את נפשם עבור בנימין יוכלו לעמוד בפני יוסף ולאחד את המשפחה.

ר' חנן פורת

עלי להודות כי פירוש זה של ר' יואל מעורר בי התקוממות עזה: וכי לא די לנו בשאלות המוסריות הקשות האופפות את פרשת יוסף ואחיו, שעלינו להוסיף עליהם עוד חשד שווא של יוסף באביו? עצם הנחת היסוד ש'שותלי ר' יואל במוחו הקודח של יוסף, כאילו ידע אביו על מכירתו, מפוקפקת לחלוטין. האם לא סביר יותר להניח שאחיו העלימו את המכירה מאביו אוהבו, ובכל מקרה, האם על סמך "הווא אמינא" דחוקה כל כך, יכול היה יוסף לחרוץ משפט ולנתק מגע מאביו, בלי לדון אותו לכף זכות?

שנים רבות העיקה עלי קושיית הרמב"ן, עד שיום אחד זכיתי לגלות את פתרונה, אגב עיון בסיפורו המופלא של ש"י עגנון "והיה העקוב למישור".

...
"כי חס מנשה חיים על כבוד אשתו ועל כבוד זרעה, כי יוציאו אותה מבעלה בחרפה ויעשו בנה ממזר. ואחז בפלך השתיקה, והיה דוחה עצמו לומר: מוטב שייעקר הוא משני עולמות ואל תבוא קריינדל טשארני לידי בושה וכלימה".

... "ואחז בפלך השתיקה", ... מקורו במדרש רבה ... רחל תפסה פלך שתיקה - ראתה סיבלונותיה בידי אחותה לאה ושתקה. בנימין בנה תפס בשתיקה - שהיה יודע במכירת יוסף ושתק ושאל בנה אף הוא שתק: יואת דבר המלוכה לא הגיד (שמואל א' י', טז). דומה שיש להוסיף למדרש אף את יוסף הצדיק, השותק עשרים ושתיים שנה, ואת סודה של שתיקה זו מפענח עגנון בסיפורו "והיה העקוב למישור".